

Ternovetz O. N. Characteristic of the system of child abandonment prevention in professional activity of a social pedagogue secondary school

The article opens up the etymology of the term „the system”, and provides a variety of definitions of the concept; the contents of definitions of pedagogical system and the socio-educational system; it is established that the public school is open the socio-educational system, which presented a set of clear systemic factors of working environment, structural and functional components and called out for help to the socially-pedagogical activity (first of all, students, and their parents); the author's model of the system for the prevention social orphanhood in the professional activity of secondary school teachers, the most optimal components of the system were identified: value-orientation (objectives, tasks, principles of the system of child abandonment prevention); object-subject (the object and the subject of preventive work); substantial (defined by the basic content aspects of preparation of a social pedagogue educational institutions, work with the pedagogical collective of school, work with parents and students, where special attention is given to students who are in the risk group social orphanhood); technological (forms, methods, stages of the prevention activities); effective (the ideal result of the work of a social pedagogue for preventing social abandonment – the effective functioning of the system of prevention in a comprehensive school).

Key words: system, educational system, social-pedagogical system of comprehensive school as a socio-pedagogical system, components of the socio-educational system.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.10.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.

УДК 37.013.42.018.262:179.2(043.3)

Я. І. Юрків

**АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ
ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ У СІМ'Ї
ТА ЇХ ПРОФІЛАКТИКА**

Поняття «насильство» міцно увійшло у свідомість людини ХХІ століття. Ніхто не буде заперечувати той факт, що це явище поширене і небезпечне, щорічно близько 2 млн. дітей у віці до 14 років б'ють батьки, для багатьох подібне виховання закінчується загибеллю. Кожен з нас щодня стикається з численними свідченнями цього явища: погрозами, тиском і фізичною розправою. При численних спробах дослідити механізми цього процесу, розробити шляхи усунення його

негативних наслідків, стверджувати, що ситуація покращилася, не береться ніхто.

Усе частіше можна почути слова: «моя дитина, що хочу – те й роблю». До чого це призводить не важко здогадатися. Насильство по відношенню до дітей, жорстоке поводження з ними, сексуальна експлуатація – усе це на сьогоднішній день гострі соціальні проблеми.

На сьогоднішній день вченими встановлено взаємозв'язок жорстокого поводження з дітьми та асоціальною поведінкою (С. Белічева, О. Волкова, Є. Вроні, І. Григорович, В. Дружинін, Б. Шапіро та ін); дана характеристика дітей, що піддаються жорстокому поводженню (А. Бабушкін, М. Буянов, В. Собкін, Б. Алмазов, Р. Беккер, К. Бейлі, Р. Джонсон, Е. Дюркгейм, Ж. Кетле, Р. Мертон, М. Раттер, Д. Халаган та ін.); розкрито питання профілактики жорстокого поводження з дітьми, корекція її поведінки і реабілітації (М. Асанова, О. Волкова, Н. Курасова, В. Маралів, О. Моховиков, Т. Сафонова, В. Ситаров, Н. Тарабріна та ін). У зарубіжних дослідженнях досліджено феномен «синдром побитої дитини» (Д. Гіл, Уиздом, М. Страус, Р. Геллес, Р. Джіллес, Дж. Белски та ін).

Сьогодні у науковій літературі немає єдиного визначення поняття «наси́льства над дітьми в сім'ї». Між авторами існують розбіжності про те, які дії дорослого по відношенню до дитини слід розглядати як насильство. Багато дітей відчують насильство і не вважають це насильством, тому що сприймають силу як норму. У більшості випадків до насильства відносять лише незначну частину випадків, які завдають шкоди здоров'ю дитини, тобто потрапляють під дію кримінального кодексу.

Насильство над дітьми в сім'ї характеризується як заподіяння шкоди дитині внаслідок зловживання батьками або особами, що їх заміщують, своєю владою над дитиною для задоволення особистих потреб всупереч інтересам дитини. Т. Сафонова пропонує більш широке визначення: «Під насильством над дитиною розуміють будь-які дії або бездіяльність з боку батьків, осіб, які їх заміщують або інших дорослих, в результаті чого порушується здоров'я і благополуччя дитини або створюються умови, що заважають її оптимальному фізичному або психічному розвитку, ущемляються права і свобода». Деякі автори, наприклад, Н. Зінов'єва і Н. Михайлова, обмежують насильство лише діями, які завдають дитині психічну травму [1].

У Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001. № 2789 «наси́льство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять їй моральну шкоду, шкоду її фізичному та психологічному здоров'ю» [2, с. 41].

У даний час у міжнародному професійному співтоваристві соціальних педагогів та соціальних працівників найчастіше використовуються *дві класифікації видів насильства*, згідно з якими розробляються і впроваджуються спеціалізовані дослідницькі та корекційні програми.

Перша типологія ґрунтується на характері насильницьких дій і містить у собі такі види насильства, як фізичне, сексуальне, психологічне (емоційне) і економічне.

Очевидно, що в більшості випадків насильство носить інтегративний характер, зокрема будь-який вид насильства завжди своєю складовою частиною має психологічне (емоційне) насильство.

Друга класифікація фокусується на характеристиках об'єкта насильства. До таких характеристик можуть відноситися вік (наприклад, насильство над дітьми та людьми похилого віку), стать (насильство над жінками), стан здоров'я (насильство над інвалідами або недієздатними), родинні відносини (сімейне насильство, інцест), етнічна приналежність, соціальний статус, професія та ін. Іноді систематизують типові обставини вчинення насильства інших дій (наприклад, зґвалтування під час побачення) [3].

Феномен насильства над дітьми не можна розглядати поза соціальним контекстом. Спочатку проаналізуємо соціальні фактори, що збільшують ризик жорстокого поводження з дітьми на макрорівні.

По-перше, зростання насильства можуть сприяти важкі економічні кризи, коли велика кількість батьків виявляється не в змозі оптимально виконувати свої батьківські функції.

По-друге, державна заборона абортів може призвести до збільшення кількості небажаних дітей, з якими батьки будуть погано поводитися.

По-третє, на поширення насильства впливають традиції та установки, що історично склалися в конкретному суспільстві щодо виховання дітей, допустимості чи недопустимості їх фізичного покарання.

Таким чином, певні соціально-економічні умови в сучасному суспільстві та його культурно-історичні традиції можуть створювати умови для зростання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї.

Далі розглянемо фактори, що сприяють насильству, які діють на мікрорівні.

По-перше, зазначимо медичні фактори, що призводять до насильства над дітьми. Сюди можна віднести психічні захворювання батьків, які впливають на процес виховання дітей. Крім того, ризик насильства зростає, якщо дитина має серйозні проблеми зі здоров'ям – інвалідність, серйозні хронічні захворювання або синдром дефіциту уваги і гіперактивності, оскільки така дитина потребує підвищеної турботи і уваги. На це здатні далеко не всі батьки.

По-друге, ризик насильства підвищується, якщо мова йде про соціально дезадаптовані сім'ї, тобто неповні сім'ї, сім'ї алкоголіків, наркоманів, злочинців, а також ті, які мають певні соціальні проблеми (бідність, безробіття, житлові проблеми).

По-третє, має певне значення дитячий досвід кожного з батьків. Якщо людина пережила в дитинстві емоційну депривацію, тобто у неї не було емоційно близьких стосунків з матір'ю або такий зв'язок був розірваний, вона виховувалася в дитячому закладі, то в ролі батька їй досить складно дати дитині те, чого вона сама не мала. Існує велика ймовірність того, що дитина в родині з таким батьком буде відчувати психологічну зневагу з його боку. Можливо, це може проявлятися у поширеному на сьогоднішній день наймі няні для дитини (саме через власну неспроможність або небажання займатися дитиною) або в бажанні якнайшвидше відправити дітей в дитячий садок після вихідних, так як психологічно важко проводити час разом з ними. Крім того, наявність хоча б у одного з батьків історії фізично жорстокого поводження в дитинстві також може впливати на те, як він буде виховувати своїх дітей, і на його рівень агресивності. Швидше за все, такий з батьків, особливо в момент стресу, буде використовувати ті моделі поведінки і виховання, які були прийняті в його батьківській родині. Психологи використовують для пояснення цього явища концепцію навчання: діти, які виростають в умовах насильства, засвоюють, що насильство – прийнятний спосіб вирішення проблем, норма міжособистісних відносин.

Між тим, відомо, що не всі люди, які пережили насильство в дитинстві, проявляють агресію і вчиняють насильство щодо своїх дітей. На основі дослідження М. Лінч та її колег були виділені компенсаторні фактори, що сприяють позитивному розвитку дитини, яка пережила насильство. Підтримка з боку близької людини може допомогти пережити травму (другий батько, близький родич тощо), своєчасна допомога фахівців (зазначається, що допомога може бути ефективною і в більш пізньому віці), високий рівень інтелекту дитини, яка пережила ситуацію жорстокого поводження [3]. Наявність цих факторів дозволяє розглядати ефективну соціально-психологічну допомогу і підтримку дітям – жертвам насильства як профілактику подальшого повторення і зростання насильства в сім'ї.

По-четверте, конфлікти і незрозуміння, складні взаємини батьків між собою можуть призвести до того, що батьки почнуть вихлюпувати накопичені негативні емоції на своїх дітей. Вірогідність цього тим вище, чим вище виражені певні індивідуальні-психологічні особливості батьків, як то їх інфантилізм, егоцентризм, які можуть бути наслідком дитячої емоційної депривації і не дозволяють оптимально задовольняти потреби своєї дитини і виявляти необхідні турботу і увагу; їх дратівливість, запальність і невміння контролювати свої негативні емоції.

Кожний з розглянутих факторів не обов'язково призводить до нагоди насильства, проте певна ступінь вираженості цих факторів і їх поєднання багато в чому зумовлюють жорстоке поводження з дітьми.

На підставі виділених факторів можна говорити про необхідність певної профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Виділяють 3 рівня профілактики насильства над дітьми:

I. Первинна профілактика:

- Інформованість суспільства про проблему.
- Соціально-економічна підтримка сім'ї.
- Програми з соціальної охорони здоров'я.
- Робота з громадськими організаціями і молодіжними центрами.
- Якісна медична допомога вагітним, матерям, новонародженим, дітям.

- Пропаганда позитивного материнства і батьківства.
- Пропаганда ненасильства, включаючи шкільні заходи.

II. Вторинна профілактика:

- Виявлення сімей високого ризику.
- Пропаганда ненасильства (сім'я, загальноосвітні заклади, ЗМІ).
- Аналіз законодавства, виявлення недоліків і проблем регулювання законодавства.

• Створення міжвідомчої системи попередження насильства в сім'ї (міжвідомчі комісії; органи охорони здоров'я і соціального розвитку; правоохоронні органи; органи освіти; РАГС; органи опіки і піклування; суспільні організації і молодіжні центри).

III. Третинна профілактика:

- Рання діагностика і кваліфікація.
- Реабілітація постраждалих від насильства
- Міжвідомче співробітництво, включаючи медичну, соціальну допомогу, юридичне, психологічне, інформаційне консультування тощо.
- Підготовка кадрів в системі правоохоронних органів, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я тощо.
- Розробка статистичних форм, збір статистичної інформації.
- Розробка пропозицій про внесення змін до законодавства.
- Розробка і проведення освітніх програм.

Виділяють основні напрямки профілактики:

• зважена соціальна політика держави, спрямована на соціальну підтримку і захист сім'ї і дитинства, в тому числі в складних життєвих ситуаціях;

• заходи, спрямовані на зміну традиційно усталеної громадської думки щодо допустимості фізичного насильства і покарання дітей у родині через ЗМІ та систему освіти;

• підтримка і розвиток центрів соціально-психологічної допомоги сім'ї та дітям, що пережили насильство;

- підготовка молоді до сімейного життя і виховання дітей;

- введення курсу «психології» в шкільну програму навчання або хоча б регулярно проводяться шкільним психологом практичні тренінги для навчання дітей, контролю над своїми емоціями, а також організація таких тренінгів для їх батьків.

Кількість дітей, які потрапили в біду, не зменшується, а навпаки, збільшується. На жаль в Україні сьогодні таке явище, як насильство в сім'ї та кривдництво дітей, не завжди стоять у центрі уваги громадськості. Це не від зменшення таких явищ, а затемнення їх тими подіями, які привертають до себе більше уваги у соціополітичному житті країни. Це є притаманним для історії, а без розуміння цього ми приречені повторювати її. Адже історія насильства це зміна соціальних поглядів на ті чи інші явища, які супроводжують людину, якими вони є правильними чи хибними. Тому соціальні педагоги, соціальні працівники, служби у справах дітей, кримінальна міліція, органи охорони здоров'я, органи опіки та піклування повинні тримати у центрі уваги усі проблеми, усі фактори, що впливають на розвиток дітей та підлітків, враховуючи їхнє оточення а також виробляти та вдосконалювати професійні навички, які допоможуть їм працювати для позбавлення гноблення у сім'ї та суспільстві, враховуючи їхнє оточення.

Але, на жаль, незважаючи на певні позитивні зрушення у розв'язанні проблеми насильства над дітьми, механізм соціально-правового захисту потерпілих від насильства залишається недосконалим: не вистачає відповідних закладів для надання допомоги потерпілим та спеціально підготовлених фахівців у сфері запобігання насильству, неефективною є система раннього виявлення випадків насильства в родині.

Список використаної літератури

1. Свечникова А. С. Феномен насилія над детьми в семье / А. С. Свечникова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 9 Исследования молодых ученых. – 2008. – № 7. – С. 14 – 17. **2. Закон** України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року №2789-III. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua> **3. Психология** социальной работы : учебное пособие / О. В. Александрова, О. Н. Боголюбова, Н. Л. Васильева и др.; под общ. ред. М. А. Гулиной. – СПб. : Питер, 2004. – 351 с.

Юрків Я. І. Аналіз соціально-психологічних чинників жорстокого поводження з дітьми у сім'ї та їх профілактика

У статті дається визначення поняттю «насильство в сім'ї»; розкривається дві класифікації видів насильства (перша типологія ґрунтується на характері насильницьких дій і містить у собі такі види насильства, як фізичне, сексуальне, психологічне (емоційне) і економічне, а друга – фокусується на характеристиках об'єкта

насильства. До таких характеристик можуть відноситися вік, стать, стан здоров'я, родинні відносини, етнічна приналежність, соціальний статус, професія та ін. Також у статті аналізуються соціальні і психологічні фактори, жорстокого поводження з дітьми в сім'ї; розкриваються види соціальної профілактики (первинна, вторинна, третинна).

Ключові слова: жорстоке поводження з дітьми, насильство в сім'ї, види насильства, соціально-психологічні чинники жорстокого поводження з дітьми, профілактика насильства в сім'ї.

Юрків Я. І. Анализ социально-психологических факторов жестокого обращения с детьми в семье и их профилактика

В статье дается определение понятия «насилие в семье»; раскрываются две классификации видов насилия (первая – основывается на характере насильственных действий и содержит в себе такие виды насилия, как физическое, сексуальное, психологическое (эмоциональное) и экономическое, а вторая – фокусируется на характеристиках объекта насилия. К таким характеристикам могут относиться возраст, пол, состояние здоровья, семейные отношения, этническая принадлежность, социальный статус, профессия и др. Также в статье анализируются социальные и психологические факторы, жестокого обращения с детьми в семье; раскрываются виды социальной профилактики (первичная, вторичная, третичная).

Ключевые слова: жестокое обращение с детьми, насилие в семье, виды насилия, социально-психологические факторы жестокого обращения с детьми, профилактика насилия в семье.

Yurkiv Ya. I. Analysis of the socio-psychological factors of child abuse in the family and their prevention

In the article the definition of the notion of «domestic violence»; the two classifications of types of violence (the first typology is based on the character of the violent actions and includes the following types of violence: physical, sexual, psychological (emotional) and economic, and the second focuses on the characteristics of the object of violence. Such characteristics may include age, gender, state of health, family relationships, ethnicity, social status, occupation and other. The article analyses the social and psychological factors of child abuse in the family; discloses the types of social prevention (primary, secondary, tertiary).

Key words: child abuse, domestic violence, abuse, social-psychological factors of child abuse, prevention of violence in the family.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.10.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.